

Колковска, Сия. Прояви на интеграция на неологизмите в българския език. – В: Магията на думите. Езиковедски изследвания в чест на проф. д.ф.н. Л. Крумова-Цветкова. София, АИ „Проф. М. Дринов”, 2012, с. 120 –128.

ПРОЯВИ НА ИНТЕГРАЦИЯ НА НЕОЛОГИЗМИТЕ В БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК

Abstract: The integration of the neologisms in the language system is accompanied by processes such as an inclusion in derivational relations (for lexical neologisms) or in the semantic derivation (for semantic neologisms). In the paper these processes of integration of the neologisms are analyzed on the material of Bulgarian new words and new meanings.

Key words: neology, new lexemes, neosemantisms, semantic derivation, semantic analogy

1. Понятието *интеграция на неологизмите*

Известно е, че неологизмите представляват единици с интензивна динамика. След появата си в даден език те постепенно започват да се приобщават към лексикалната му система или след известен период на употреба биват забравени и отмират. Перспективите за „оцеляване” на един неологизъм зависят от редица фактори: комуникативна важност на означеното понятие, функционална целесъобразност (свързана с това дали той е единствено название на нов референт)¹, като към тези известни предпоставки трябва да се добави и потребността от експресивна номинация. Както отбелязват С. Волков и Е. Сенко, посочените фактори са в сложно взаимодействие с логиката и закономерностите на вътрешноезиковото развитие (Волков и Сенко 1983), които от своя страна обуславят езиковите механизми за закрепване и утвърждаване на иновациите в езика.

Задачата, която си поставяме тук, е да проследим по-детайлно някои прояви, свидетелстващи за започнало по-дълбоко приобщаване на неологизмите към българския език. За да се очертае по-цялостна картина на този процес, разглеждаме такива прояви както при лексикалните неологизми (по-нататък ЛН), така и при семантичните неологизми (по-нататък СН)². По-дълбокото приобщаване на двата типа иновации към езика често е съпроводено с включването им в словообразователни или семантични процеси, в хода на които те установяват връзки (съответно словообразователни или семантични) с други единици в езика. Чрез създаването на

такива отношения новите лексеми или семеме намират своето място като елементи на езиковата система и получават подкрепа от други нейни елементи.

За означаване на този по-напреднал стадий от приобщаването на лексикалните и семантичните иновации към езика използваме термина *интеграция*. С него назоваваме този етап от закрепването и стабилизирането на новите единици в езиковата система, който е свързан с включването им в словообразователни и семантични процеси и със създаването на деривационни и семантични връзки между тях и други единици. Термина *интеграция* заемаме от М. Попова, която го използва по отношение на чуждите думи, за да означа процесите на тяхното приобщаване към езика приемник чрез участието им в словообразователни гнезда и в процесите на вторична номинация (Попова 2003: 141 – 142). Макар че тук използваме този термин по отношение на друга група езикови единици, с него означаваме сходни процеси на тяхното утвърждаване в езика.

Като прояви на интеграцията на неологизмите в българския език разглеждаме следните процеси:

- 1. Включване на лексикалните неологизми в словообразователни процеси
- 2. Включване на думи с ново значение в словообразователни процеси
- 3. Включване на семантичните неологизми или на лексикалните неологизми в процеса на семантична деривация
- 4. Установяване на антонимни отношения между неологизмите
- 5. Развитие на съотносителни нови значения при думите от едно словообразователно гнездо

Някои от посочените процеси се отнасят до лексикалните неологизми, други – до семантичните неологизми, а посочената в т. 4 проява се наблюдава и при двата типа нови единици.

Необходима е уговорката, че макар разглежданите процеси да очертават пътя на интегриране на неологизмите в езиковата система, някои нови лексеми или семеме може да се утвърдят в езика и без да се включват в такива процеси (доколкото утвърждаването им зависи в голяма степен от екстралингвистични фактори). В повечето случаи обаче закрепването на новите образувания в езика се съпътства от някой (или някои) от тези процеси, като по този начин се проявяват вътрешноезиковите механизми за приобщаването им към езиковата система.

Интеграцията на неологизмите като етап на по-дълбокото им приобщаване към езика не е била изследвана системно в проявите ѝ при двата типа неологизми. Прояви

на ЛН, сходни на някои от посочените тук, разглежда Е. Карпиловска, но от друга гледна точка – през призмата на въведеното от нея понятие *функционален потенциал на иновациите* (Карпиловска 2007; Карпиловска 2008). Е. Карпиловска определя това понятие като съвкупност от парадигматични, синтагматични и епидигматични (деривационни) отношения на даден ЛН с вече съществуващи номинации в езиковата система и в текста (Карпиловска 2007). Според изследователката тези отношения на лексикалните иновации са един от началните регулатори на тяхната стабилизация в езика.

По-системно са изследвани предходни етапи от функционирането на ЛН в езика като напр. разграничените от Л. Плотникова етапи на активизация и адаптация, като активизацията е свързана с разширяването на употребата на едно лексикално новообразуване, а адаптацията – с установяване на неговия звуков състав, граматична форма и словообразователна структура (Плотникова 2001). Активизацията и адаптацията на новата дума се разглеждат като етапи от нейната узуализация, в резултат на която тя намира мястото си в речниковия състав. Л. Плотникова обръща внимание върху някои прояви на вече усвоените и узуализирани ЛН в руския език, които са сходни на разглежданите тук (напр. възникване на деривационни връзки при тях, обогатяване на семантичната им структура и др.) (Плотникова 2008). Нейното внимание обаче е съсредоточено главно върху разграничаването на okazjiонални от узуални единици и поради това интерес за изследователката представляват най-вече активизацията и адаптацията на лексикалните новообразувания в руския език. Важен аспект от закрепването на лексикалните нововъведения в българския език разглежда Д. Благоева, като нейните наблюдения се отнасят до тяхната активизация и узуализация, които за пръв се характеризират чрез обективни методи, установяващи честотата им на употреба в голям корпус от текстове (Благоева 2010).

Нашето внимание тук е насочено към интеграцията на неологизмите като един по-напреднал етап в тяхното стабилизиране и утвърждаване в езика³, при който обаче те запазват неологичния си характер. Интегрирането на новите единици в езиковата система при запазване на „неологичността“ им е възможно поради свойството им да се променят и развиват за кратък период от време. Това е основание да ги причислим към *единиците с активна динамика*, разграничени от Г. Нешименко, при които се наблюдава развитие и изменение в рамките на един и същи хронологичен период (Нешименко 2010:120). Особено ясно се проявява подчертано динамичният характер на неологизмите в случаите, когато те означават важни за обществото понятия. Тогава

тези нови единици (независимо дали са ЛН или СН) много бързо се приобщават към езиковата система, като установяват богати деривационни връзки или бързо се обогатяват с нови значения. Пример за първия случай е съществителното име *глобализация* с оформеното около него богато словообразователно гнездо (включващо лексемите *глобализационен, глобализирам, глобализатор, глобализаторски, глобалист, глобалистки, глобалистика, глобалистичен, глобалистично*), а вторият случай се илюстрира от прилагателни имена като *електронен, зелен, екологичен, гласов*, при които се наблюдава бързо обогатяване на семантичната им структура.

Необходима е уговорката, че интеграцията на неологизмите е показател за започналото им по-трайно закрепване в българския език, но не означава непременно сигурна перспектива за окончателно утвърждаване в него. Трайното утвърждаване на новата лексема или семема е процес, който изисква продължителен период от време, излиза извън рамките на функционирането ѝ като нова единица и поради това може да бъде проследено само в диахронен аспект (вж. и Плотникова 2001). В настоящата статия неологизмите се изследват в синхронен план, като вниманието е насочено към тези прояви на тяхната динамика, които заемат относително кратък период от време.

1. Прояви на интеграцията на неологизмите в българския език

1.1. Включване на лексикалните неологизми в словообразователни процеси

Разглежданият процес е свързан с участието на лексикалните неологизми в словообразователни процеси, което представлява ясен сигнал за започналата им интеграция в лексикалната система. Включването на дадена нова дума в деривационни процеси води до възникването на словообразователни връзки между нея и друга лексема (вече съществуваща или нова). Обвързването на новата дума с други елементи на лексикалната система не само е израз на започналата ѝ интеграция в езика, но увеличава нейния потенциал за по-нататъшното ѝ утвърждаване в него.

На тази проява на закрепване в езика на новите думи обръщат внимание редица изследователи (вж. Карпиловска 2007, Плотникова 2008 и др.). Разглежданият тип интеграция има допирни точки с понятието деривационен потенциал, свързано с възникналите производни образувания от дадена лексема. Деривационният потенциал се нарежда сред показателите за степента на утвърденост и стабилизация на лексикалните иновации в езиковата система наред с редица други фактори, разгледани от Е. Карпиловска (Карпиловска 2008). Авторката въвежда понятието функционален

потенциал на иновациите, който е един от началните регулатори на процеса на тяхната стабилизация в системата на съответния език и в текста. Деривационният потенциал е една от проявите на функционалния потенциал на лексикалните иновации, определян от своя страна като съвкупност от парадигматични, синтагматични и епидигматични (деривационни) отношения на новопоявила се номинация с други утвърдени в езика или нови номинации (Карпиловска 2008).

Участието на ЛН в словообразователни процеси може да се прояви под две форми: формиране около ЛН на ново словообразователно гнездо и включване на ЛН във вече съществуващо гнездо. Първия случай наблюдаваме при редица ЛН (както домашни, така и заети), които дават началото на нови гнезда, като мотивират пряко или опосредствано производни образувания, срв. формираното около съществителното име *охранител* гнездо, включващо дериватите *охранителка*, *охранителски*, *охранителство*. За кратко време възниква богато словообразователно гнездо и около заетото съществително *диджей*, което става мотивираща основа на дериватите *диджейка*, *диджейски*, *диджейство*, *диджействам*. Тъй като при лексикалния неологизми *диджей* са се реализирали повечето от словообразователните потенци на същ. име, то има висока степен на интеграция в български и висок деривационен потенциал, което е предпоставка за утвърждаването му в езика ни.

Във втория случай новата лексема се включва във вече съществуващо гнездо и установява деривационни връзки със съществуваща дума, срв. напр. новата лексема *записвачка* (*‘Периферно устройство за аудио- или видеозапис върху сиди, дивиди или друг носител’*⁴), която става елемент на гнездо с основа *записвам* (с ново значение *‘Правя аудио- или видеозапис върху компактдиск, дивиди или друг носител с помощта на съответно устройство’*).

2.2. Включване на думи с ново значение в словообразователни процеси

Тази проява на интеграция също е свързана с включването на дадена лексема в словообразователни процеси, като за разлика от предходния случай тук думата участва с новото си значение. Именно с новото си значение тя става мотивираща основа за образуване на производна лексема. Напр. разгледаният по-горе глагол *записвам* в посоченото ново значение мотивира неолексемата *записвачка*.

В този случай словообразователната активност на думата в новото ѝ значение е показател за жизнеспособността на това ново значение и за неговия потенциал да се закрепят по-трайно в езика. То намира съответствие и опора в семантиката на

възникналия дериват, което подпомага утвърждаването му в семантичното пространство. Т. напр. новата семема, развила се при същ. име **пират** (*‘Лице, което извършва някаква дейност, произвежда или разпространява продукция, стока и под. незаконно, без авторско право или лиценз’*), намира подкрепа в семантиката на мотивираните от нея нови глаголи **пиратирам** *‘Произвеждам или разпространявам продукция, стоки и под. незаконно, без авторско право или лиценз’* и **изпиратствам**.

Разглежданата проява на интеграция се наблюдава при значителен брой думи с нови значения в българския език като например същ. име **мутра**, мотивиращо в новото си значение (*‘Лице от средите на силовите групировки и организираната престъпност, което се занимава с принудително застраховане, рекет и др.’*) голям брой новообразувания (**мутреса**, **мутраджия**, **мутризация** и др.), в които намира подкрепа при утвърждаването си в българския език.

2.3. Включване на семантичните неологизми или на лексикалните неологизми в процеса на семантична деривация

При тази проява на интеграция новата семема или новата дума със своето значение се включват в процесите на семантичен развой и мотивират производно значение, което наричаме *вторично ново значение*. В първия случай *вторичното ново значение* се развива от изходния семантичен неологизъм, а във втория случай то възниква от първоначалното значение, с което лексикалната иновация се е появила в езика⁵.

Първия случай наблюдаваме при новото значение на гл. **размразявам** *‘Премахвам контрола върху цени или доходи, чрез който е бил фиксиран размерът им’* (напр. *размразявам заплатите*), от което за кратък период се развива нюансът *‘Отменям ограниченията върху разпореждането с определени финансови средства’* (напр. *размразявам спрените фондове*), а също и **вторичното ново значение** *‘Възобновявам, подновявам прекъсната за известен период дейност или функция’* (напр. *страната размрази ядрените си проекти*).

Втория случай наблюдаваме при ЛН **екшън**, зает в българския език с две значения: **1.** *‘Филмов жанр, за който са характерни сюжети с много динамично действие, рискови ситуации, преследвания, престрелки.’* **2.** *‘Филм от този жанр’*. На българска почва от второто значение по метафоричен път се развива **вторично ново значение** *‘Конфликт, обикн. сбиване между лица, понякога свързано с преследване, престрелки’* (напр. *Снощи в града стана кървав екшън*).

Участието на даден СН във вътрешноезиковите процеси на семантичен развой е важен етап от интеграцията му в езика. Новата семема се обвързва с определени отношения с вторичното ново значение, като тази връзка с друга единица от семантичното пространство увеличава нейната жизнеспособност и потенциала ѝ за утвърждаване в езика.

Посочената проява на интегриране на новите значения е разгледана подробно в друга работа (вж. Колковска 2008), като тук ще посочим още някои примери. Много активно в процесите на семантична деривация участват новите семеми, възникнали при лексемите *зарибявам*, *източвам* и *поръчков*, очевидно поради актуалността на означените от тях действия или признаци. Напр. от първото ново значение на глагола *зарибявам* 'Привличам някого за свой клиент, като му продавам изгодно или давам безплатно определена стока' се развиват две **вторични нови значения**: 'Привличам някого за свой привърженик, последовател, като му представям определена идея, вярване и др. като привлекателни' и 'За компютърна игра или друг продукт за забавление – харесвам се на някого и го увличам да се занимава редовно с мен'. Възникването на вторични семеми от първоначалното ново значение на гл. *зарибявам* бележи интеграцията на това ново значение в семантичното пространство на българския език.

2.4. Установяване на антонимни отношения между неологизмите

Проява на интегриране на даден неологизъм в лексикалната система е и установяването на системни семантични отношения между него и други единици, като главна стабилизираща роля имат възникналите антонимни връзки между тях. Появата на антоним на един неологизъм и породилите се вследствие на това антонимни отношения свидетелстват за включването на двете единици в езиковата система и за заемането на определени позиции в нея. Ето защо възникването на антонимни връзки между неологизмите е ясен показател за започнало по-дълбоко приобщаване към езика. Що се отнася до синонимните отношения между новите думи, те са свързани с тяхната конкуренция и са по-скоро дестабилизиращ фактор, който възпрепятства утвърждаването им в езика.

В едни от случаите разглежданата проява на интеграция се наблюдава при нови лексеми, образуващи антонимна двойка, като напр. *криминализация* (Юрид. 'Квалифициране на определено деяние като криминално чрез съответен законов акт')

и **декриминализация** (Юрид. *‘Изключване на определено деяние от кръга на криминалните деяния чрез съответен законов акт’*).

Най-често антонимни отношения се установяват между новите значения на вече съществуващи лексеми. Допълнителна предпоставка за стабилизирането на такива нови семема е формирането им като резултат от паралелно семантично преосмисляне на съответните думи вследствие на семантична аналогия. В този случай новите противоположни значения се развиват при думи, които са антоними и в предходни свои значения. Така например при антонимните гл. **свалям** и **качвам** се развиват противоположни нови значения, съответно: **свалям** Прен. *‘Записвам от интернет компютърни програми, аудио- и видеофайлове’* и **качвам** Прен. *‘Помествам електронни данни (под формата на текстови, аудио- или видеофайлове) в интернет’*. Такива нови аналогични семема, появили се при антонимни лексеми, запълват, по изказа на Т. Гуралник, симетрични възли в езика (Гуралник 2006) и поради това те имат по-голям вътрешен потенциал за закрепване в него. Освен това тези противоположни нови значения намират опора и в предходните антонимни връзки на съответните лексеми, които вече са се утвърдили в езика. Така например новите антонимни значения на прилагателните **прозрачен** Прен. *‘Явен, открит, достъпен за обществено наблюдение и контрол’* и **непрозрачен** Прен. *‘Таен, скрит, недостъпен за обществено наблюдение и контрол’* по лесно се интегрират в българския език и поради това, че намират опора в съществуващите антонимни отношения между двете лексеми.

2.5. Развитие на съотносителни нови значения при думите от едно словообразователно гнездо

В този случай интеграцията на семантичните неологизми се подпомага от една тенденция на семантичния развой, свързана с възникването на съотносителни значения при думите от едно словообразователно гнездо. При този процес новото значение на мотивиращата дума в гнездото стимулира развитието на съотносителни значения и при производните от нея лексеми⁶. Трябва да се уточни, че за съотносително смятаме това значение на производната дума спрямо съответната семема на изходната дума в гнездото, което е мотивирано от тази семема и я включва в състава си (естествено, при подчиняването ѝ на друга ядрена семема). Така например новото значение на лексемата **осиновявам** Прен. *‘Поемам издръжката на животно в зоопарк’* стимулира появата на съотносително значение на деривата **осиновител** Прен. *‘Лице или организация, фирма, които осиновяват (=поемат издръжката на) животно в зоопарк’*.

Това, че новото значение на основната дума в едно гнездо стимулира съотносителното семантично развитие на други лексеми от гнездото, е проява на включването му в сложните процеси на семантичен развой и свидетелства за по-трайното му установяване в езиковата система.

Разглежданата проява на интеграция се наблюдава при редица СН в българския език, които означават важни и актуални понятия, като ще посочим само някои примери⁷. Съотносителни нови значения се развиват например при съществителни имена и производни от тях глаголи и прилагателни имена, срв. **зомби** Прен. *‘Човек, който е възприел внушени му чужди мисли, който е послушен и управляем вследствие на упражнено върху него психологическо въздействие’* → **зомбирам** Прен. *‘Оказвам психологическо въздействие върху някого с цел да го накарам да мисли и действа по определен начин, да го превърна в зомби (в новото му значение)’*; **борец** Прен. *‘Човек с мощна фигура, обикн. от средите на бивши спортисти, който се занимава с охранителна дейност или престъпен бизнес’* → **борчески** Прен. *‘Който се отнася до борец (в новото му значение)’* (напр. **борчески групировки**). Съотносителни нови значения се развиват и при прилагателното **прозрачен** Прен. *‘Явен, открит, достъпен за обществено наблюдение и контрол’* и производното му съществително **прозрачност** *‘Качество на прозрачен (в новото му значение)’* (напр. **прозрачност в приватизационния процес**).

В някои случаи развитието на ново значение на основната дума в едно словообразователно гнездо се последва от появата на съотносителни значения при всички членове на това гнездо. Срв. например новото значение на съществителното име **пират**, което стимулира развитието на съотносителни нови значения на дериватите **пиратски** (*пиратски софтуер, пиратски кабеларки*), **пиратство**, **пиратствам**.

Развитието на съотносителни значения в разглежданите случаи може да се смята за стабилизиращ фактор, който благоприятства закрепването на тези значения в българския език.

Заклучение:

Разгледаните тук прояви на интеграция на лексикалните и на семантичните иновации очертават някои вътрешноезикови механизми за тяхното стабилизиране в езиковата система. Тези прояви обуславят по-добрите перспективи на новите единици за по-нататъшното им утвърждаване в езика.

СЪКРАЩЕНИЯ

ЛН – лексикален неологизъм, лексикални неологизми

СН – семантичен неологизъм, семантични неологизми

БЕЛЕЖКИ

¹ Терминът *функционална целесъобразност* е въведен от Г. Мискевич и Л. Челцова (Мискевич и Челцова 1970), като се използва от редица изследователи на неологията като напр. Л. Плотникова (Плотникова 2001, Плотникова 2008).

² Тук освен термина *лексикален неологизъм* използваме в същото значение и термините *нова дума*, *лексикална иновация* и *неолексема*. Заедно с термина *семантичен неологизъм* употребяваме като синоними термините *ново значение*, *нова семема* и *неосемантизъм*.

³ При това, както сочи Л. Плотникова, процесите на активизация, адаптация и интеграция на ЛН е възможно да протекат почти едновременно (Плотникова 2008).

⁴ Посочените в статията дефиниции (с известни съкращения в някои случаи) следват тълкуванията на думите в РНДБЕ.

⁵ Развитието на семантичната структура на един ЛН се посочва като проява на закрепването му в езика и от други автори (срв. Плотникова 2008).

⁶ Развитието на съотносителни значения при думите от едно словообразователно гнездо може да се свърже с действието на семантичната аналогия. Семантичната аналогия се сочи като фактор, важен за неологичната номинация при лексикалните неологизми (вж. Гуралник 2006). Нашите наблюдения водят до извода, че тя има значение за възникването и утвърждаването и на семантичните неологизми.

⁷ По-подробно тази проява на утвърждаване на семантичните неологизми е разгледана в друга наша работа (вж. Колковска 2008).

ЛИТЕРАТУРА

Благоева 2010: Благоева, Д. Наблюдения върху утвърждаването на новата българска лексика. // *Български език*, № 4, с. 7 – 20.

Волков и Сенко 1983: Волков, С. С., Е. В. Сенько, Неологизмы и внутренние стимулы языкового развития. // *Новые слова и словари новых слов*. Ленинград.

Гуралник 2006: Гуралник, Т. А. *Лингвистические маркеры социокультурного пространства в сфере неонимации (на материале американского варианта английского языка)*. АКД, Самара.

- Карпиловска 2007:** Карпиловска С. А. Функціональний потенціал та підтримка мовних інновацій. // *Лінгвістичні студії: Зб. наук. праць. Випуск 15.* Донецьк, ДонНУ, с. 402 – 406.
- Карпиловска 2008:** Карпиловска С. А. Вплив інновацій на стабільність мовної системи: регулятори системної рівноваги. // *Динаміка та стабільність лексичних і словотвірних систем слов'янських мов.* Київ, с. 3 – 22.
- Колковска 2008:** Колковска, С. Динамика и утвърждаване на новите лексикални значения в българския език. // *Български език, № 1, с. 15 – 25.*
- Мискевич и Челцова 1970:** Мискевич, Г. И., Л. К. Челцова. Новые слова, их принятие и нормативная оценка (Проблема новых слов в культурно-речевом аспекте). // *Актуальные проблемы культуры речи.* Москва, „Наука”, с. 243 – 277.
- Нещименко 2010:** Нещименко Г. П. Тенденция языковой экономии как фактор динамики литературной нормы. // *Новые явления в славянском словообразовании: система и функционирование.* Москва, с. 116 – 133.
- Плотникова 2001:** Плотникова, Л. И. Процесс узуализации новообразований: причины и условия. // *Русский язык. Исторические судьбы и современность. Международный конгресс исследователей русского языка.* Москва.
- Плотникова 2008:** Плотникова, Л. И. Адаптация лексических новообразований как фактор их языкового закрепления. // *Російська філологія, № 3–4.*
- Попова 2003:** Попова, М. Термините „адаптация” и „интеграция” при интернационалните заемки. // *Internacionalizmy v nové slovní zásobě.* Praha, UJČ AV ČR, s. 141 – 148.

ИЗТОЧНИЦИ

РНДБЕ – Пернишка, Е., Благоева, Д., Колковска, С. *Речник на новите думи в българския език (от края на XX и първото десетилетие на XXI в.).* София, „Наука и изкуство”, 2010.

Изследването е проведено с частичната финансова подкрепа на Фонд „Научни изследвания” на Република България, договор ДТК 02/52 от 2009 г.